

УДК 338.2; 330.3; 339

JEL Classification E20, E21, E22, E23, E44, E69, F01, F02, F29

DOI 10.33111/ sedu.2022.51.035.049

*Редзюк Євгеній Васильович****СТАН, ПРОБЛЕМИ І ЧИННИКИ ГАЛЬМУВАННЯ РОЗВИТКУ
БІЗНЕС-АКТИВНОСТІ В УКРАЇНІ**

Анотація. Аналіз бізнес-активності та інноваційності в підприємницькому середовищі серед різних країн світу показує на те, що спостерігається пряма залежність між розвиненістю підприємницького середовища та наявністю відповідної інфраструктури, якістю державного регулювання, забезпеченістю широкого кола відповідних фінансово-інвестиційних інструментів. При цьому умови функціонування бізнес-структур та соціально-економічної сфери України у 2022 році під дією повномасштабної військової агресії РФ суттєво ускладнились. Відсутність безпечних умов праці для інвесторів та бізнесменів під час війни унеможливило перезапуск економіки, впроваджуючи навіть найбільш прогресивне законодавство і стандарти ЄС на прозорих, антикорупційних засадах. Україні для відновлення і перемоги у війні необхідно задіяти ефективні інструменти активізації вітчизняних бізнес-структур. На думку автора, найбільш актуальними і дієвими є: 1) забезпечення інституціональною спроможністю державних і політичних органів влади мілітарно на достатньому рівні комплексного, повноцінного функціонування сектору безпеки й оборони; соціальний захист населення для виживання в умовах військових дій та післявоєнного відновлення; бізнес-структурам – надання можливості функціонувати під час війни з відповідною працюючою інфраструктурою (зв'язок, інтернет, транспорт і транспортні мережі, водопостачання, електроенергія, наявність різних видів палива й сировини, функціонуючою платіжною системою, товарним, валютним і фінансовим ринками тощо); 2) переосмислення і структурна зміна вітчизняної економіки, трансформація її від сировинно-аграрного типу на стратегічно орієнтовану, динамічну, мілітарно-промислову та інноваційну економіку, яка в значній мірі буде самодостатньою по базовому безпековому, інфраструктурному й соціальному забезпеченні; 3) завдяки угоді про відкриття ринків з ЄС реалізація можливостей для вітчизняних підприємств пошуку нових ринків збуту і закріплення на них за допомогою відсутності квот і мит, тому доцільною є розбудова нових заводів поруч з кордоном ЄС зі зручною логістикою із залученням в тому числі тимчасово переміщених осіб з національністю на охоплення закордонного ринку.

Ключові слова: бізнес-структури; розвиток бізнес-активності; підприємництво; підприємницьке середовище; державне регулювання бізнесу; розвиток бізнес-структур у світі.

Вступ. Досвід відновлення країн у воєнний і післявоєнний періоди показує, що бізнес-активність виступає одним з найбільш значущих факторів швидкого

* Редзюк Євгеній Васильович – канд. екон. наук, доцент, старший наук. співробітник сектору міжнародних фінансових досліджень, ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України (м. Київ, Україна), ORCID 0000-0001-5592-5121, redzyuk@gmail.com

оновлення і відбудови країни, яке з часом допомагає досягненню нею високих стандартів життя і соціального забезпечення. До того ж конкурентне, прогресивне і цілеспрямоване на масштабування підприємницьке середовище при відповідних умовах відкриває можливості для лідерства в світі. Тому сучасні виклики повномасштабної війни на території України суттєво впливають на стан і трансформацію її соціально-економічних показників та індикаторів бізнес-активності. При цьому від правильної оцінки, аналізу і розуміння перспектив відновлення й сталого функціонування бізнес-структур залежить подальший стан соціально-економічного середовища України та її майбутнє становище у світі. Виявлення існуючих проблем і чинників гальмування бізнес-активності під час війни та у період післявоєнного відновлення є необхідною умовою для подальшого успішного і системного соціально-економічного розвитку України.

У цьому контексті аналіз трансформації бізнес-активності під час війни в Україні та відстеження відповідних тенденцій в інших країнах світу є актуальним і необхідним дослідженням для пришвидшення перемоги, правильного акцентування на найбільш значущих реформах, а також для формування цілісної і стратегічно вивірної вітчизняної соціально-економічної політики успішного розвитку та інтеграції до країн ЄС.

Аналізом стану і виявленням чинників гальмування бізнес-активності в Україні і провідних країн світу займалися низка зарубіжних і вітчизняних вчених-економістів: А. Амелін, Т. Богдан, З. Варналій, А. Гальчинский, В. Геєць, П. Друкер, С. Кораблін, О. Крамар, С. Покропивний, Н. Рубіні, Дж. Сорос, Дж. Стігліц, Й. Шумпетер та ін. Частина представлених авторів активно проводять дослідження бізнес-активності через свої особисті, експертні й державні інститути, а потім на основі отриманих оперативних даних, надають свої пропозиції з покращення стану вітчизняного бізнес-середовища (А. Амелін [1], Т. Богдан [2], О. Крамар [3]). Виділяються й більш глибокі дослідження за цією тематикою, що сформовані у певних монографіях, підручниках та навчальних посібниках (З. Варналій [4], А. Гальчинський [5], В. Геєць [6], П. Друкер [7], С. Кораблін [8], С. Покропивний [9], Й. Шумпетер [10]). Крім того, необхідно відзначити й сучасних економістів, що відстежують бізнес-активність та специфіку її розвитку в глобалізованому світі (Н. Рубіні [11], Дж. Сорос [12], Дж. Стігліц [13]).

Ураховуючи надскладну соціально-економічну ситуацію в Україні і депресивний стан вітчизняного бізнес-середовища під час війни, є потреба, завдяки аналізу пропозицій провідних вчених-економістів, аналітиків і експертів, розвинути ці напрацювання й сформувати оптимальні шляхи відновлення і сталого зростання вітчизняного бізнес-середовища.

Постановка завдання. Мета статті – оцінити сучасний стан і проаналізувати причини гальмування бізнес-активності в Україні, а також сформувати пропозиції щодо покращення системи розвитку бізнес-активності у вітчизняному соціально-економічному середовищі.

Для цього слід виконати такі завдання: 1) оцінити стан бізнес-активності українських підприємств під впливом військових дій; 2) провести факторний аналіз вітчизняного бізнес-середовища для виявлення його потенціалу та при-

чин гальмування за допомогою історичних методів, статистично-математичних методів, порівняльних методів, евристичних методів; 3) на основі виявлених даних і передового світового досвіду запропонувати низку покращень і пропозицій з вдосконалення й сталого розвитку бізнес-активності в Україні.

Результати. Соціально-економічна сфера України у 2022 р. під дією повномасштабної військової агресії російської федерації опинилась у надскладній ситуації. Так, реальний ВВП України у III кв. 2022 р. зменшився порівняно з III кв. 2021 р. на 30,8 %. За прогнозом уряду і НБУ, враховуючи значні пошкодження енергетичної інфраструктури, реальний ВВП України до кінця року може скоротитися на 35–40 %. Прямі іноземні інвестиції у вітчизняну економіку також суттєво скоротились в разі до попереднього року (з 6,7 млрд дол. США в 2021 р. до 0,260 млрд дол. США станом на II кв. 2022 р.). Значна кількість українського населення залишила постійні місця проживання і роботу, емігрувавши за кордон або переїхавши у більш безпечні місця проживання. Так, за понад півроку військової агресії в Україні 6,9 млн осіб стали внутрішньо переміщеними, а 5,1 млн осіб емігрували за кордон. При цьому бюджетне стимулювання соціально-економічних процесів погіршилось за об'єктивних умов перерозподілу коштів на оборону і сектор безпеки. Під дією в основному фактору військових дій дефіцит бюджету становить щомісяця приблизно 4,5–5 млрд дол. США (30–35 % вітчизняного ВВП); інфляція в Україні також суттєво зросла й сягнула рекордних за останні сім років 26 % (станом на 11.2022) [14; 15; 16].

До активних воєнних дій на сході і півдні України суттєвим фактором дестабілізації східноєвропейського регіону і особливо України є також розпочаті РФ у жовтні 2022 р. масштабні ракетні удари по інфраструктурі, енергетиці і соціально значущим об'єктам нашої держави. За оцінкою експертів, тільки повітряні тривоги коштують українській економіці 7,5 млрд грн (або приблизно 187,5 млн дол. США) на день. До того ж 40 % втрачених вітчизняних потужностей електроенергії спричиняє не лише незручності й загрози для соціального сектору, а й значною мірою ускладнює роботу бізнес-структур в Україні.

Провідні сектори української економіки (аграрний, металургія, машинобудування, деревообробка тощо) вимушено призупиняються, ІТ-підприємці також не матимуть замовлень через блекаути і побоювання іноземних замовників виконати ІТ-послуги невчасно. Торговельні мережі та оптово-логістичні склади також не можуть повноцінно працювати. Ризики України підвищуються – інвестори це враховують. Якщо блекаути посиляться, не працюватиме й фінансовий сектор, а це «кров економіки»; тому на Україну очікуватиме значне зниження економічної активності, навіть більше за очікувані 35 % ВВП в 2022 р. Населення також буде повільніше повертатись і відродження економіки України буде затримуватись. Зазначене вище свідчить, що за всі понад 30 років розвитку української держави ще не було такого надскладного періоду для вітчизняних підприємств.

З початком повномасштабної війни російської федерації проти України абсолютна більшість вітчизняних бізнес-структур отримали суттєве зниження активності, деякі компанії взагалі вимушені були призупинити власну діяльність, особливо на сході й півдні України. За оцінками експертів, 25 % вітчиз-

няних компаній майже зупинили діяльність, а 14 % узагалі не працюють, 33 % – працюють, але частково, скорочуючи обсяги виробництва. Внутрішній попит в Україні знизився на понад 30–35 %, на неокупованих територіях залишилось приблизно 30 млн осіб з низьким рівнем платоспроможності; чисельність людей, що створюють попит в Україні за півроку знизилася на 19,5 %. До того ж логістичне забезпечення вітчизняних бізнес-структур суттєво погіршилось, було заблоковано чи зруйновано 7 портів України. Блокування експорту під час війни знизило ВВП України мінімум на 15 %. Тому рівень попиту на продукцію та обсяг обігових коштів для переважної частки бізнесу суттєво знизився. При цьому державний бюджет нашої країни було переорієнтовано на військові цілі, і тому першочергове фінансування видатків у поточному році спрямовано на підвищення обороноздатності країни та здійснення найнеобхідніших соціальних видатків, які забезпечують підтримку життєдіяльності населення. За таких умов акумулювання коштів на підтримку і розвиток бізнес-структур в Україні є дуже проблематичним завданням [17; 18; 19].

Слід зауважити, що уряд і президент України в цих складних умовах шукають можливості відновити втрачений економічний потенціал, тому оперативно впроваджувались заходи зі сприяння податкового адміністрування, митного проходження товарів, розблокування портів, фінансувалась релокація підприємств й підтримувались запущені раніше кредитні програми. Наприклад, кредитування для малого і середнього бізнесу по програмі «Доступні кредити 5–7–9 %» – з моменту старту станом на 12.12.2022 видано 51 414 пільгових кредитів на 158,86 млрд грн. Також урядом України було виділено за програмою Є-Робота 657 млн грн. Крім того, уряд і офіс президента України проводять регулярні заходи із залучення партнерів для відновлення економіки України. Так, в Лугано (Швейцарія) при проведенні конференції з відновлення України в липні 2022 р. парламентсько-урядова делегація зосередила увагу на десяти ключових секторах відновлення, включаючи військово-промисловий комплекс, енергетику, фармацевтику, металургію, деревообробку та логістику. Представлено план післявоєнного відновлення на суму понад 750 млрд дол. США, який включатиме 850 проєктів для відбудови країни. План розрахований на десять років – з 2023–2032 рр., і відбуватиметься у дві хвили. Перша триватиме у 2023–2025 рр., у якій планується втілити більшість із зазначених проєктів – 580, які коштуватимуть понад 350 млрд дол. США. Друга хвиля міститиме меншу кількість проєктів, але потребуватиме більшого фінансування – понад 400 млрд дол. США. При цьому у плані закладено, що українська економіка протягом цих десяти років зростатиме на 7 % щороку. Але наголосимо, що цей план можливий до реалізації лише після перемоги України у війні та націленості на системні реформи, які наближають її до стандартів країн ЄС [20; 21].

На наш погляд, під час війни лише державні програми та соціально-відповідальний і стратегічно орієнтований вітчизняний бізнес функціонуватиме та відроджуватиме економічний потенціал України. У цьому аспекті державна програма «Доступні кредити 5–7–9 %» одна з небагатьох успішних ініціатив уряду за останні два-три роки, яка допомогла значній кількості вітчизняного

малого і середнього бізнесу реалізувати краще свій потенціал, про що свідчать показники фінансування цієї програми. Позитивним є і те, що під час військових дій ця програма не була згорнута чи переглянута. Але зазначимо й те, що, на жаль, структурно на економіку України вона не вплинула. Кредити в здебільшого отримували сільгоспвиробники і підприємці, які намагались зменшити збитки, заподіяні війною. На інвестиційні цілі кредитні кошти цієї програми використовувалися лише на 1,5 %, що є тривожним показником для швидкого економічного відновлення на більш продуктивній і якісній основі.

Якщо справдиться найбільш «оптимістичний» сценарій падіння ВВП України на 35 %, то ВВП цього року буде зіставним із найнижчим його значенням за останні 30 років, яке було зафіксовано у 1999 р. Припускаючи, що після війни темпи відновлення економіки України будуть аналогічними тим, що спостерігалися у доковідний період, тобто у середньому +2,9 % на рік, для досягнення обсягу виробництва на рівні 2021 р. знадобиться 15–26 років, а отже, відновлення триватиме до 2037 р.

Тому перед Україною стоїть серйозна загроза потрапити в пастку «втраченого століття». Щоб оминати її, вітчизняний уряд має забезпечити набагато більші темпи економічного зростання, ніж Україні це вдавалося дотепер, – не менш як 7 % на рік. У цьому разі вітчизняна економіка могла б подвоювати ВВП кожні десять років, але це потребує надвисоких темпів нагромадження основного капіталу – на рівні 30–35 % на рік. У зв'язку з цим необхідно щороку третину від ВВП вітчизняному підприємницькому сектору вкладати в основні фонди, нові технології, патенти та інші інновації.

На жаль, в останні десятиліття з цим в Україні були великі проблеми. Якщо у світі норма інвестицій в основний капітал у середньому становить 26 %, у країнах із середнім рівнем доходів сягає 32,4 % і навіть у країнах з низькими доходами перебуває на рівні 25 %, то в Україні в останні 20 років цей показник впав з 20 до 12,4 % [22; 23].

Причини зазначених тенденцій вище, на наш погляд, криються у: відсутності відповідальних політичних еліт, що впроваджували б цілісну стратегію соціально-економічних реформ й непрозора приватизація 1990-х років в інтересах корумпованих кланів топ-чиновників і криміналітету; олігархізації економіки України; відсутності повноцінного верховенства права; заангажованості і корумпованості державних органів влади; низькій ефективності правоохоронних структур. Наслідок – системне структурне спрощення й примітивізм вітчизняної економіки, її тінізація, які почалися ще задовго до військових дій та закріпили спіраль сировинно-орієнтованого і слабого економічного розвитку української держави.

Так, у лютому 2022 р., перед початком війни, Україна опустилася на 3 позиції у рейтингу економічних свобод, посівши 130 місце серед 177 країн (2021 р. – 127 місце), отримавши 54,1 бали зі 100 можливих. В європейському регіоні Україна розмістилася між Росією та Білоруссю, посівши передостаннє 44 місце. Загальний бал нижчий за середньорегіональні та світові показники [24].

Аналіз бізнес-активності та інноваційності в підприємницькому середовищі серед різних країн світу показує на те, що спостерігається пряма залежність між інно-

ваційністю, активністю підприємницького середовища та розвиненістю інфраструктури, якістю державного регулювання, наявністю широкого кола фінансово-інвестиційних інструментів. Тому нерозвиненість відповідних інфраструктурних складових (транспортна логістика, комунікаційно-медійні мережі, комунальний сектор, банківська і платіжна система, фінансово-інвестиційні ринки – фондова біржа, валютний ринок, кредитний ринок, споживчий ринок тощо), обмеженість ресурсного потенціалу для стимулювання розвитку бізнес-структур на інноваційній основі, а також ризики пов'язані з державним регулюванням бізнес-структур, унеможливають швидке досягнення високих темпів зростання підприємницького сектору економіки в країнах, що розвиваються, та країнах з ринками, що формуються.

Україна має враховувати існуючі тенденції, а тому їй необхідно сформувати нову стратегію якісного економічного зростання підприємницького сектору на інноваційній основі, що включала б виявлення перспективних вузьких інноваційних ніш, поступово опановуючи їх, а також паралельно включалась в існуючі (зростаючі) високотехнологічні ланцюги доданої вартості. При цьому, як показує світовий досвід, ефективними стимулюючими фінансово-економічними інструментами виступають: державні експортні агенції; агентства зі стимулювання високотехнологічного виробництва; державне страхування виробів з високою доданою вартістю на експорт; венчурне фінансування; приватно-державне партнерство; субсидування стратегічно значущих сфер і ніш діяльності; гнучкі центри підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів; податкові пільги на виробництво інноваційної продукції; митні пільги на імпорт високотехнологічного обладнання та купівлю ноу-хау, патентів, ліцензій, передових технологій; розбудова інноваційних та індустріальних парків для малого і середнього бізнесу тощо.

Крім того, на рівень конкурентності й відкритості бізнесу до стійкості функціонувати на міжнародному рівні суттєво впливають стратегічно вивірені державні регулятивні реформи соціально-економічної сфери і підготовка відповідної суспільної інфраструктури (освітньої, наукової, інноваційної, промислової, технологічної тощо) з дотриманням оптимального балансу між соціальним захистом населення і податково-митним стимулюванням бізнесу.

Впровадження взаємоповаги і прогнозованих відносин між бізнесом, суспільством і державними інституціями, а також відкритість, прибутковість і розвиненість підприємницької інфраструктури дають можливість для масштабування бізнесу та його довгострокової дієвої активізації. При цьому в сучасній глобалізованій економіці недостатність підприємницької активності й ресурсної спроможності зменшує потенціал найбільш продуктивної інноваційної економіки у досягненні економічного зростання.

Для України існуючі ризики війни доповнюються ризиками корупції, свавіллям судових органів, низькою ефективністю правоохоронної системи. Це значущий фактор для будь-якого інвестора, а інвестиції здійснені бізнес-структурами сучасного інноваційного типу є дуже чутливі до цих проблем, потребують іноді довгострокового і системного підходу. І тому без якісних змін у забезпеченні прав інвесторів на території України ніколи не буде можливим побудувати і профінансувати конкурентоспроможний інноваційно-орієнтований

підприємницький сектор. До того ж важливим фактором є інфраструктура, яка під дією агресора (рф) суттєво втратила свій потенціал. У цьому аспекті державним органам влади України необхідно більш оперативно реформуватись, активніше підключати міжнародних партнерів та відновлювати вітчизняну інфраструктуру. У комплексі це може на даному етапі стабілізувати діяльність бізнес-структур і соціально-економічне середовище в Україні.

Війна на території України є довгостроковим значущим фактором, що суттєво ускладнює відновлення бізнес-активності. Так, відсутність безпечних умов праці для інвесторів під час війни унеможливує перезапуск економіки, впроваджуючи навіть найбільш прогресивне законодавство і стандарти ЄС на прозорих, антикорупційних засадах. Тільки у разі забезпечення гарантій і безпеки інвесторам, наявності відповідної інфраструктури, довгостроковому дотриманні прогресивного законодавства, що сприяє підприємницькому середовищу, є можливість активізувати інтерес вітчизняних та іноземних бізнес-структур до розширення своєї діяльності в Україні. Але, на жаль, до кінця війни такі заходи неможливо забезпечити. Тому під час війни інвестиції нашій країні в більшості своїй закордонні підприємці пропонують лише за схемою викупу бізнесу з дисконтом. Інвестор розглядає бізнеси, які генерують певні грошові потоки, та пропонує дисконт 50 % вартості даного бізнесу. Інвестиції зі стандартним мультиплікатором на сьогоднішній день фактично неможливі (до війни мультиплікатор становив 5–6 разів операційного річного прибутку).

На даний момент часу за кордоном страхові організації відмовляються страхувати бізнес-операції, пов'язані з Україною. Тому логістичні постачання товарів із Європи мають проблеми зі страхуванням. Страхові компанії страхують транспорт виключно до кордону з Україною, а надалі ризики приймає українська сторона. Також новоствореним українським компаніям комерційний банківський сектор кредитів майже не видає. На жаль, українські застави особливо нікому не цікаві, тому що вони розташовані на території, яка перебуває у стані війни. Тобто в існуючих умовах активної фази війни на території України працюють лише інвестиції внутрішнього характеру, де український бізнес інвестує обмежено, за свої кошти і зі значними ризиками.

Наголосимо, що за всієї надскладної ситуації в соціально-економічному і підприємницькому середовищі України на поточний момент наявні можливості для українських підприємств знайти нові ринки збуту і закріпитись на них за допомогою інших країн ЄС. Так, в 2022 р. по всіх країнах ЄС з Україною функціонує режим безмитного і безквотного перетину товарів. І тому українські підприємці мають два варіанти: або будувати завод за кордоном, або в Україні (біля кордону країн ЄС зі зручною логістикою) з націленістю на охоплення іноземного ринку. Для Української держави другий варіант є кращим (робочі місця, наповнення бюджету і розвиток інфраструктури формуються в нашій країні).

Позитивним є й те, що інвестиції, направлені на розширення діяльності в країнах ЄС, спонукатимуть створювати нові робочі місця за стандартами ЄС, впроваджувати нові технології, нові енергоощадні і більш екологічні матеріали, обладнання, інструменти згідно з вимогами ЄС. Тому державним і місцевим

органам влади України необхідно проводити стимулюючо-заохочувальні заходи та консультації для підприємців щодо розширення своєї діяльності на зовнішніх ринках. Позитивним було б залучення коштів від грантів і траншів міжнародних фінансових організацій та країн-донорів на запуск таких виробництв.

Крім того, Україна має успішний досвід із переорієнтацією аграріїв не лише на вирощування, а й на переробку насіння соняшника в олію, що в подальшому позитивно вплинуло на підвищення доданої вартості, появу нових робочих місць у вітчизняній економіці, розширення географії продажів, досягнення світового лідерства на міжнародних ринках олії та її субпродуктів. Тому державним органам влади України потрібно й далі стимулювати більш глибоку переробку іншої аграрної сировини, лісової сировини, металургійної продукції.

У цьому контексті має бути досягнуто консенсус між урядом і підприємцями щодо довгострокової і взаємопов'язаної з переробкою сировини, закупівлі за надто вартісного обладнання підприємцями, політики обкладання податками сировини, спрощення регуляторних процедур, зниження корупції профільних і митно-податкових регуляторів.

Для зниження корупції регуляторів доцільним є, на наш погляд, впровадження автоматизованих систем контролю на основі штучного інтелекту, формування прозорих баз даних, налагодження з країнами-партнерами обміну податково-митної інформації. Прийняття рішень в регуляторних органах має бути на основі цифровізації та програмних комплексів. Загалом зниження людського фактору в прийнятті рішень про видачу ліцензій, дозволів, сертифікатів у майбутньому сприятиме вирішенню проблем з корупцією.

Військові дії вплинули на суттєве зниження внутрішнього попиту в Україні, тому провідну роль зараз і в післявоєнний період відіграватимуть зовнішні ринки, які слід активно досліджувати для подальшого розвитку вітчизняних бізнес-структур. Диверсифікація ризиків за такого підходу обумовлює серед українських підприємців пошук нових можливостей у різних регіонах і країнах світу, більш активну співпрацю з міжнародними партнерами, розширення мережі філіалів, або створення спільних підприємств тощо.

Крім того, дієвим є й залучення до співпраці з українськими компаніями тих світових західних компаній, що пішли з РФ. При цьому державним органам влади потрібно стимулювати вітчизняний бізнес через інформаційно-консультативну роз'яснювальну роботу, торгово-промислової палату, економічні представництва Міністерства закордонних справ, українську діаспору та інших суб'єктів до термінового розширення українським бізнесом діяльності на зовнішніх ринках, сприяти налагодженню ефективного партнерства з компаніями країн ЄС, Великобританії, США, Канади та іншими економічно розвиненими країнами світу, що є союзниками України у війні з Росією. Такий підхід є необхідною умовою для подальшої успішної реалізації вітчизняного підприємницького потенціалу й активного економічного зростання, навіть під час війни.

Ураховуючи повномасштабну війну і відповідні ресурсно-логістичні й ринкові обмеження для вітчизняних компаній, на даному етапі найбільш оптимальними для України є такі заходи із розвитку бізнес-активності:

— оперативне впровадження нових стандартів і законів соціально-економічного розвитку України з урахуванням фактору безпеки і військових дій: країна навіть під час війни має повноцінно навчатись, розвиватись, працювати і розбудовуватись;

— допомога й налагодження стійких до кризових умов каналів збуту вітчизняної продукції на експорт, запровадження системи податково-митного стимулювання експортних операцій;

— надання відповідних гарантій, страхування і консультацій щодо ведення ділових відносин з партнерами за кордоном;

— більш швидке відновлення інфраструктури за рахунок міжнародних грантів, фондів, траншів, допомоги;

— посилення інституційної спроможності, відчутності та оперативності щодо допомоги для населення України, особливо для тієї її частки, яка суттєво постраждала від війни;

— запровадження більш ефективної державної системи перекваліфікації населення під існуючі та перспективні потреби бізнес-структур;

— покращення і спрощення системи фінансування й кредитування бізнес-структур в Україні;

— розширення програми пільгового фінансування з акцентом не лише на аграрно-переробний сектор, а й на ВПК, машинобудування, енергетику, електроніку, IT-сектор, фармацевтику тощо;

— формування привабливої програми підтримки інноваційно орієнтованого бізнесу на експорт, або для потреб ВПК (державно-приватне партнерство, кредитні програми, субсидування, інноваційні та індустріальні парки тощо).

Системний розвиток бізнесу в Україні під час війни і у післявоєнний період має обов'язково враховувати стан державних інститутів та їх дієвість, оперативність і націленість на швидке вирішення кризових ситуацій.

Крім того, на державному рівні потрібна збалансована макроекономічна політика, яка б враховувала баланс між соціальними видатками і податковими надходженнями, щоб податково-бюджетна політика не ускладнювала досягнення цілей грошово-кредитної політики (приборкання інфляції).

Надважливим є також комплексне забезпечення системи безпеки й обороноздатності, системи функціонування і швидкого відновлення інфраструктури.

Необхідна й цілеспрямована бюджетна підтримка з допомогою міжнародних партнерів, яка здатна пом'якшити вплив цін, інфляції, безробіття на найбільш уразливі групи населення.

Сучасний надзвичайно скрутний стан бізнес-середовища України обумовлює сприяння на державному рівні тим власникам, які шукають можливості відновлення й розвитку на внутрішньому та зовнішніх ринках. Стратегічно важливим в таких умовах є вихід і закріплення вітчизняних бізнес-структур на зовнішніх ринках, пошук там надійних партнерів і потенційних споживачів, що посилюватиме Українську державу додатковими валютними надходженнями. Тому саме в інтересах Української держави й суспільства – вітати реструктуризацію власності над активами з метою встановити більш ефективні й прозорі стандарти

управління в корпоративному секторі України, щоб отримати більш інноваційні та диверсифіковані крупні підприємства, а також підприємства, які швидко могли б за певних обставин з малого бізнесу трансформуватись у середній, а з середнього у великий. За такого підходу вітчизняні бізнес-структури стануть міцним фундаментом для подальшого системного економічного зростання. В цьому аспекті полегшення регулювання, надання доступу таким бізнес-структурам до фінансування капіталу, впровадження системи грантів і субсидій від країн ЄС, національних фондів, місцевого самоврядування прискорить процес їх розвитку і відродження економіки України.

Особливо перспективними, на наш погляд, для бізнес-активності в Україні є військово-промисловий сектор, ІТ-сфера, енергетика, транспортно-комунальний сектор, машинобудівний сектор, агропереробний сектор, біотехнологічний сектор, фармацевтичний сектор, нафтохімічний сектор та інфраструктура залізничного транспорту. Країна успішна і перспективна, якщо в ній бізнес-структурами на регулярній основі створюється цінність, а також у якій розвивається науково-освітній, інноваційний та індустріальний потенціали. Це країна, що чітко знає, як вона буде виглядати через 10, 20 і навіть 30 років. Мислити категоріями двох-трьох років – це практично відмовитися від 99 % важливих проєктів, тому що вони не робляться за один-два роки. Відсутність стратегії у країни обумовлює те, що її, як ресурс використовують інші країни, які мають стратегію і бачення свого розвитку на довгострокову перспективу.

На наш погляд, найбільш значущим фактором низької спроможності українського бізнесу є те, що вітчизняні еліти не були готові, занадто дріб'язкові, корупційні, мислять лише тактично або на оперативному рівні – це не дає можливості реалізувати успішну стратегію розвитку України за останні 30 років. Тільки при суб'єктності суспільства, ідентифікації суспільством своїх потреб і баченні майбутнього є можливість делегувати відповідальні еліти для реалізації стратегії розвитку країни.

Суб'єктність суспільства визначається не лише демократичними інституціями, а й рівнем освіти, культури, знанням інструментів сучасних світових трендів розвитку. Це потребує значної інтелектуалізації українських представницьких політичних еліт та формування відповідальних державницько-політичних інститутів, які б сформували і реалізували зрозумілу й прийнятну для абсолютної більшості населення України стратегію розвитку. Саме наявність і критична кількість найбільш освічених осіб у політиці має формувати команди професіоналів, що реалізували б майбутній розвиток українського суспільства з мінімальними конфліктами і максимальним ефектом (сервісна функція держави, справедливе податково-митне навантаження, прозорі умови ведення підприємницької діяльності, верховенство права, інвестиції в людський капітал, євроінтеграція). Наявність у країні стратегії і консенсусу між елітами і суспільством щодо свого майбутнього в значній мірі визначає успішність країни та спроможність до конкурентоспроможності й інноваційності її бізнес-структур у світі.

Висновки. Підсумовуючи, наголосимо, що стійкість і розвиток вітчизняної економіки обумовлені її інституціональною спроможністю державних і політич-

них органів влади: мілітарно на достатньому рівні комплексно забезпечити сектор безпеки і оборони; соціально захистити населення для виживання в умовах військових дій і післявоєнного відновлення; надати бізнес-структурам можливість функціонувати під час війни з відповідною працюючою інфраструктурою (зв'язок, Інтернет, транспорт і транспортні мережі, водопостачання, електроенергія, наявність різних видів палива й сировини, функціонуючою платіжною системою, товарним, валютним і фінансовим ринками тощо).

Особливого значення це набуває у разі затяжного військовому конфлікту та ракетних обстрілів. Тому необхідно переосмислити і змінити структурно вітчизняну економіку, трансформуючи її від сировинно-аграрного типу на динамічну, мілітарно-промислову та інноваційну, яка значною мірою буде самодостатньою по базовому безпековому, інфраструктурному й соціальному забезпеченнях.

Сприятиме більш ефективному відновленню й розвитку економіки України посилення дипломатично-політичного тиску вітчизняними державними інституціями в отриманні критично важливої допомоги (військової, технологічної, фінансової та ін.) від партнерів на системній і прогнозованій основі. Крім того, на тактичному рівні найбільш оптимальні заходи із розвитку вітчизняної бізнес-активності: безпека і розвинена, працююча інфраструктура (ринкова, фінансова, транспортна, технічна, технологічна, інформаційна та ін.); повага до права власності на активи підприємця; сприятлива податково-митна система; стимулююче підприємництво законодавство; вільний рух інвестицій та капіталу підприємця; наявність платоспроможного ринку; інноваційність та відкритість суспільства.

На стратегічному рівні для стійкого успішного розвитку Україні потрібно сформувати відповідальні державницько-політичні еліти, визначити довгострокову стратегію розвитку економіки і спрямувати розвиток бізнес-активності на інноваційні ніші, сектори і сфери діяльності, в яких українські бізнес-структури можуть стати конкурентоспроможними у світі [25; 26].

Література

1. Амелін А. Чи можливий прогрес без доктрини економічної безпеки. Інтернет-видання «Економічна правда». Рубрика «Економіка». 29.07.2019 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/07/29/649998/> (дата звернення 1.10.2022)
2. Богдан Т. Залучення міжнародної допомоги та її спрямування на цілі післявоєнної відбудови економіки (міжнародний досвід і висновки для України). Growford інститут. 28.06.2022 р. URL: <https://www.growford.org.ua/research/zaluchennya-mizhnarodnoyi-dopomogyta-yiyi-spryamuvannya-na-tsili-pislyavoyennoyi-vidbudovy-ekonomiky-mizhnarodnyj-dosvid-i-vysnovky-dlya-ukrayiny/> (дата звернення 1.10.2022)
3. Крамар О. Як досягти економічного зростання ще до завершення війни. Видання «Український тиждень». 9 серпня 2022 р. URL: <https://tyzhden.ua/iak-dosiahty-ekonomichnoho-zrostannia-shche-do-zavershennia-vijny/> (дата звернення 1.10.2022)
4. Варналій З. С. Основи підприємництва: навч. посібник. 3-тє вид., випр. і доп. Київ.: Знання Прес, 2006. 350 с.
5. Гальчинський А. С. Лібералізм: Уроки для України: монографія. Київ: «Либідь», 2011. 288 с.

6. Геєць В. М. Феномен нестабільності – виклик економічному розвитку: монографія. Київ: ВД «Академперіодика», 2020. 456 с.
7. Друкер П. Ф. Бизнес и инновации. М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2007. 432 с.
8. Кораблін С. О. Макроекономічна динаміка України: пастка сировинних ринків: монографія / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів НАН України». Київ, 2017. 308 с.
9. Покропивний С. Ф., Колот В. М. Підприємництво: стратегія, організація, ефективність: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 1998. 352 с.
10. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. Київ: Видавництво НаУКМА, 2011. 244 с.
11. Rubini N. MegaThreats: Ten Dangerous Trends That Imperil Our Future, And How to Survive Them / October 18, 2022 by Little, Brown and Company. 2022. 320 p.
12. George Soros In Defence of Open Society. John Murray (17 Sept. 2020). 2020. 224 p.
13. Стиглиц Дж. Люди, власть и прибыль. Прогрессивный капитализм в эпоху массового недовольства. М.: Альпина Паблишер, 2020. 430 с.
14. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 1.10.2022)
15. Офіційний сайт Національного банку України. Прямі іноземні інвестиції. URL: <http://www.nbu.gov.ua/> (дата звернення 1.10.2022)
16. Количество внутренне перемещенных лиц в Украине возросло до 6,9 млн человек – Международная организация по миграции. 02.09.2022. URL: <https://ru.interfax.com.ua/news/general/856066.html> (дата звернення 1.10.2022)
17. Коваленко А. В каких странах украинцы ищут убежище от войны? Мультимедийная новостная организация «Голос Америки». 20.06.2022. URL: <https://www.golosameriki.com/a/6625329.html#:~:text=%D0%A1...> (дата звернення 1.10.2022)
18. Самаєва Ю. Держбюджет-2023: задача на півтора трильйона. Газета «Дзеркало тижня». Рубрика: Макрорівень. 15.09.2022. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/derzhbjudzhjet-2023-zavdannja-na-pivtora-triljona.html> (дата звернення 1.10.2022)
19. Тартачний О. Пів року війни: в якому стані економіка? Онлайн медія «speka.media». 22.09.2022. URL: <https://speka.media/piv-roku-viini-v-yakomu-stani-ekonomika-golovne-z-diskusiyi-case-ukrayina-pn6m19> (дата звернення 1.10.2022)
20. Україна представила план відновлення на \$750 мільярдів: як виглядатиме повоєнна відбудова. Інформаційний портал ТОВ «Finance.ua». 05.07.2022. URL: <https://news.finance.ua/ua/ukraina-predstavyla-plan-vidnovlennya-na-750-mil-yardiv-yak-vuhlyadatyme-povoyenna-vidbudova> (дата звернення 1.10.2022)
21. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Бюджет. Новини. URL: <https://mof.gov.ua/uk/news> (дата звернення 1.10.2022)
22. Global Economic Prospects. World Bank. June 2022. Chapter I. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/18ad707266f7740bced755498ae0307a-0350012022/related/Global-Economic-Prospects-June-2022-Chapter-1-Highlights-RU.pdf> (дата звернення 1.10.2022)
23. Кораблін С. О. Україна: фінансовий вимір війни Вісник НАН України. 2022. № 7. С. 39–41; URL: <https://visnyk-nanu.org.ua/ojs/index.php/v/article/view/1104/1108> (дата звернення 1.10.2022)
24. Economic Freedom Index 2022. The Heritage Foundation. 16.02.2022. URL: <https://www.heritage.org/index/ranking> (дата звернення 1.10.2022)

25. Редзюк Є. В. Післявоєнне соціально-економічне відновлення України: передумови, можливості та перспективи. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Науково-практичний журнал. 2022. № 1/28. С. 4–17.

26. Редзюк Є. В. Фінансово-економічні механізми та інструменти впливу на світогосподарські процеси. Наукові праці НДФІ. 2021. № 4. С. 34–47.

References

1. Amelin, A. Chy mozhyvyi prohres bez doktryny ekonomichnoi bezpeky. [Is progress possible without the doctrine of economic security]. Ekonomichna pravda. 29.07.2019. <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/07/29/649998/> (accessed 1.10.2022) [in Ukrainian].

2. Bohdan, T. Zaluchennia mizhnarodnoi dopomohy ta yii spriamuvannia na tsili pisliavoiennoi vidbudovy ekonomiky (mizhnarodnyi dosvid i vysnovky dlia Ukrainy). [Attracting international aid and directing it to the goals of post-war economic reconstruction (international experience and conclusions for Ukraine)]. Growford instytut. 28.06.2022. <https://www.growford.org.ua/research/zaluchennya-mizhnarodnoyi-dopomogyta-yiyi-spryamuvannya-na-tsili-pislyavoyennoyi-vidbudovy-ekonomiky-mizhnarodnyj-dosvid-i-vysnovky-dlya-ukrayiny/> (accessed 1.10.2022) [in Ukrainian].

3. Kramar, O. Yak dosiahty ekonomichnoho zrostannia shche do zavershennia viiny. [How to achieve economic growth even before the end of the war]. Vydannia «Ukrainskyi tyzhden». 9 serpnia 2022 r. <https://tyzhden.ua/iak-dosiahty-ekonomichnoho-zrostannia-shchedo-zavershennia-vijny/> (accessed 1.10.2022) [in Ukrainian].

4. Varnalii, Z. S. Osnovy pidpriemnytstva. [Basics of entrepreneurship]. Kyiv: Znannia Pres, 2006. [in Ukrainian].

5. Halchynskiy, A. S. Liberalizm: Uroky dlia Ukrainy. [Liberalism: Lessons for Ukraine]. Kyiv: «Lybid», 2011. [in Ukrainian].

6. Heiets, V. M. Fenomen nestabilnosti – vyklyk ekonomichnomu rozvytku. [The phenomenon of instability – a challenge to economic development]. Kyiv: VD “Akadempriodyka”, 2020. [in Ukrainian].

7. Druker, P. F. Biznes i innovatsii. [Business and innovations]. M.: OOO «Y.D. Vyliams», 2007. [in Russian].

8. Korablin, S. O. Makroekonomichna dynamika Ukrainy: pastka syrovynnykh rynkiv. [Macroeconomic dynamics of Ukraine: the trap of commodity markets]. Kyiv: DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy», 2017. [in Ukrainian].

9. Pokropyvnyi, S. F., and Kolot, V. M. Pidpriemnytstvo: stratehiia, orhanizatsiia, efektyvnist. [Entrepreneurship: strategy, organization, efficiency]. Kyiv: KNEU, 1998. [in Ukrainian].

10. Shumpeter, Y. Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsyклу. [Theory of economic development. A study of earnings, capital, credit, interest, and the business cycle.]. Kyiv: NaUKMA, 2011. [in Ukrainian].

11. Rubini, N. MegaThreats: Ten Dangerous Trends That Imperil Our Future, And How to Survive Them. Little, Brown and Company, 2022

12. George Soros In Defence of Open Society. John Murray, 2020.

13. Styhlyts, Dzh. Liudi, vlast y pribyl. Prohressivnyi kapitalizm v epokhu massovogo nedovolstva. [People, power and profit. Progressive capitalism in the era of mass discontent]. Moscow: Alpyna Pablysher, 2020. [in Russian].

14. Official website of the State Statistics Service of Ukraine. <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 1.10.2022)
15. Official website of the National Bank of Ukraine. Direct foreign investment. <http://www.nbu.gov.ua/> (accessed 1.10.2022) [in Ukrainian].
16. Kolychestvo vnutrenne peremeshchennykh lyts v Ukrainy vozroslo do 6,9 mln chelovek – Mezhdunarodnaia orhanyzatsiia po myhratsyy. [The number of internally displaced persons in Ukraine has increased to 6.9 million people – International Migration Organization]. 02.09.2022. <https://ru.interfax.com.ua/news/general/856066.html> (accessed 1.10.2022) [in Russian].
17. Kovalenko, A. V kakykh stranakh ukraintsy yshchut ubezhyshche ot voyny? [In what countries are Ukrainians seeking refuge from war? Voice of America multimedia news organization]. Multymediinaia novostnaia orhanyzatsiia «Holos Ameryky». 20.06.2022. <https://www.golosameriki.com/a/6625329.html#:~:text=%D0%A1...> (accessed 1.10.2022) [in Russian].
18. Samaieva, Y. Derzhbiudzhiet-2023: zadacha na pivtora tryliona. [State Budget-2023: a task for one and a half trillion]. Dzerkalo tyzhnia. 15.09.2022. <https://zn.ua/ukr/macrolevel/derzhbjudzhiet-2023-zavdannja-na-pivtora-triljona.html> (accessed 1.10.2022) [in Ukrainian].
19. Tartachnyi, O. Piv roku viiny: v yakomu stani ekonomika? [Half a year of war: what is the state of the economy?]. Speka.media. 22.09.2022. <https://speka.media/piv-roku-viini-v-yakomu-stani-ekonomika-golovne-z-diskusiiyi-case-ukrayina-pn6m19> (accessed 1.10.2022) [in Ukrainian].
20. Ukraina predstavyla plan vidnovlennia na \$750 miliardiv: yak vyhliadatyte povoienna vidbudova. [Ukraine presented a \$750 billion recovery plan: what post-war reconstruction will look like]. Informatsiinyi portal TOV «Finance.ua». 05.07.2022. <https://news.finance.ua/ua/ukraina-predstavyla-plan-vidnovlennya-na-750-mil-yardiv-yak-vyhlyadatyme-povoyenna-vidbudova> (accessed 1.10.2022) [in Ukrainian].
21. Official website of the Ministry of Finance of Ukraine. Budget. News. <https://mof.gov.ua/uk/news> (accessed 1.10.2022) [in Ukrainian].
22. Global Economic Prospects. World Bank. June 2022. Chapter I. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/18ad707266f7740bced755498ae0307a-0350012022/related/Global-Economic-Prospects-June-2022-Chapter-1-Highlights-RU.pdf> (accessed 1.10.2022)
23. Korablin, S. O. “Ukraina: finansovi vymir viiny”. [“Ukraine: the financial dimension of the war”]. Visnyk NAN Ukrainy 7 (2022): 39–41. <https://visnyk-nanu.org.ua/ojs/index.php/v/article/view/1104/1108> (accessed 1.10.2022)
24. Economic Freedom Index 2022. The Heritage Foundation. 16.02.2022. <https://www.heritage.org/index/ranking> (accessed 1.10.2022)
25. Redziuk, Y. V. “Pisliavoienne sotsialno-ekonomichne vidnovlennia Ukrainy: peredumovy, mozhlyvosti ta perspektyvy”. [“Postwar socio-economic recovery of Ukraine: prerequisites, opportunities and prospects”]. Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku 1(28) (2022): 4–17. [in Ukrainian].
26. Redziuk, Y. V. “Finansovo-ekonomichni mekhanizmy ta instrumenty vplyvu na svitohospodarski protsesy”. [“Financial and economic mechanisms and instruments of influence on world economic processes”]. Naukovi pratsi NDFI 4 (2021): 34–47 [in Ukrainian].

STATE, PROBLEMS AND FACTORS INHIBITING THE DEVELOPMENT OF BUSINESS ACTIVITY IN UKRAINE

Yevhenii Redziuk

PhD (Econ.), Associate Professor, Senior Researcher,
Sector international financial research,
State Organization "Institute of the Economy and
Forecasting of the National Academy of Sciences of
Ukraine" (Ukraine)
ORCID 0000-0001-5592-5121

Abstract. An analysis of business activity and innovation in the business environment among different countries of the world shows that there is a direct relationship between the development of the business environment and the availability of appropriate infrastructure, the quality of government regulation, and the availability of a wide range of relevant financial and investment instruments. At the same time, the conditions for the functioning of business structures and the socio-economic sphere of Ukraine in 2022, under the influence of Russia's full-scale military aggression, have become significantly more complicated. The lack of safe working conditions for investors and businessmen during the war makes it impossible to restart the economy, introducing even the most progressive legislation and EU standards on a transparent, anti-corruption basis. To restore and win the war, Ukraine needs to use effective tools to activate domestic business structures. According to the author, the most relevant and effective are: 1) ensuring the institutional capacity of state and political authorities militarily at a sufficient level, the comprehensive, full-fledged functioning of the security and defense sector; social protection of the population for survival in the conditions of hostilities and post-war reconstruction; business structures - to provide the opportunity to function during the war with an appropriate working infrastructure (communications, the Internet, transport and transport networks, water supply, electricity, the availability of various types of fuel and raw materials, a functioning payment system, commodity, currency and financial markets, etc.); 2) it is necessary to rethink and change structurally the domestic economy, transforming it from a raw-material-agrarian type into a strategically oriented, dynamic, military-industrial and innovative economy, which will be largely self-sufficient in terms of basic security, infrastructure and social security; 3) thanks to the agreement on the opening of markets with the EU, there are opportunities for domestic enterprises to find new sales markets and gain a foothold in them due to the absence of quotas and duties, therefore it is advisable to build new factories near the EU border with convenient logistics, attracting, among other things, temporarily displaced persons with targeting the overseas market.

Keywords: business structures; development of business activity; entrepreneurship; business environment; state regulation of business; development of business structures in the world.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2022